

Песцов Р. Г. Внедрение института криминальных проступков в криминальном законодательстве Украины.

Рассмотрена эволюция института уголовного проступка в зарубежном и отечественном уголовном праве, осуществлено анализ законодательных предложений относительно его закрепления в законодательстве Украины.

Ключевые слова: уголовный проступок, проект закона об уголовных проступках, критерии отличия уголовных проступков и преступлений, административных проступков.

Pestsov R. G. Introduction of institute of criminal misconducts is in the criminal legislation of Ukraine.

In the article it is considered an evolution of institute of criminal misconduct in a foreign and domestic criminal right, the analysis of legislative suggestions is carried out in relation to his fixing in the legislation of Ukraine.

Keywords: criminal misconduct; project of law on criminal misconducts; criteria of differentiating of criminal misconducts and crimes; repeated; awarding punishment; previous; conviction.

ОСВІТНЄ ПРАВО

УДК 34:37 (477)

Кумков Д. Л.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті визначено історію розвитку, етапи та становлення правової освіти в Україні; вказано на особливості сучасного етапу, який починається з 2009 р.

Ключові слова: правова освіта, етапи розвитку та становлення, правознавчий курс.

Сучасна українська правова освіта є продуктом тривалого й неоднозначного процесу розвитку. Це зумовлено складним характером державно-правового будівництва в Україні й особливостями її суспільно-політичного устрою на тому чи іншому етапі.

На першому етапі головними осередками правової освіти в Україні були юридичні факультети університетів. Одні з цих університетів виникли і діяли тривалий час на землях України, які входили до складу Російської імперії (Харківський – 1805 р., Київський – 1834 р. і Новоросійський (Одеський) – 1865 р.), а інші (Львівський – 1661 р. і Чернівецький – 1875 р.) – на українських територіях, якими володіли Польща, Австро-Угорщина чи Румунія. За відсутності суверенної державності в Україні правова освіта в університетах розвивалася загалом у тих же організаційних формах і на тих же правових засадах, що й в університетах країн, до складу яких входили українські землі. Звичайно, про правову освіту населення України у ХІХ ст. говорити навряд чи можна. Адже, скажімо у Російській імперії заборонялася навіть рідна мова.

Проблеми правової освіти почали вивчати ще у другій половині XIX – на початку XX ст. Оскільки українські землі входили до складу різних держав, то й дослідження проводилися у контексті права всіх громадян на освіту, освіту рідною мовою тощо.

Їх здійснювали безпосередні учасники навчального процесу школи, університетів, тобто викладачі, учителі та громадські діячі того часу. Дуже часто це поєднувалося в одній особі. Вироблення оптимальної моделі правової освіти передбачає звернення до історико-педагогічного досвіду, врахування недоліків та використання найкращих теоретико-методичних надбань у цій галузі.

Проблематику становлення та розвитку сучасної правової освіти в Україні досліджували українські учені, серед яких слід відзначити В. Андрейцева, Б. Андрусишина, А. Гуза, О. Пометун, Т. Ремех, В. Пастухова, А. Булду, М. Фіцула, Ю. Шемшученка.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці розвитку правової освіти сучасної України, з'ясуванні специфічного змісту сучасного етапу становлення правової освіти.

Необхідно зазначити, що одразу після розпаду СРСР в 1991 р. та його політичної системи перед українським суспільством постала проблема створення нової правової системи. Це безпосередньо стало причиною переопрацювання теоретичної та навчально-методичної бази викладання правознавства у школі. На перше місце на той час вийшла проблема методичного забезпечення навчального процесу викладання правознавства у школі, ознайомлення учнів з нормативно-правовою базою, яка постійно оновлюється, адже певний час навчання велося за застарілою програмою. Однак, вже за часів незалежності в Україні зроблено чимало науково-обґрунтованих пропозицій щодо зміни застарілої системи викладання правознавства в школі, зокрема, в 9 класі [2, 4].

Так, до 70-х рр. XX ст. в СРСР правовій освіті практично не приділялося уваги. Цей напрям, як стверджує А. Гуз, розвивався у зв'язку з необхідністю забезпечення населення вищою освітою. Про навчання правознавства в школі не йшлося, очевидно, насамперед тому, що тоталітарна система, яка зміцнювалася у той час, не була зацікавлена в поширенні правових знань серед населення [3, 7].

У результаті проведеного дослідження розвитку і становлення правової освіти в Україні визначені етапи даного процесу. Початок першого етапу – 1924–1936 рр. – пов'язується із затвердженням другим з'їздом Рад СРСР першої Радянської Конституції 1924 р., у зв'язку з чим Народний комісаріат освіти отримав доручення ввести у всіх школах та навчальних закладах вивчення основних положень Конституції, її роз'яснення та тлумачення.

Другий етап – 1937–1975 рр. – характеризується введенням у навчальні плани, починаючи з 1937/1938 н. р., “Конституції СРСР”, а пізніше “Конституції УРСР”, що детермінувалося прийняттям Конституції Радянського Союзу 1936 р. У курсі вивчалися положення Основного Закону та загальні поняття про державу, право і законодавство СРСР (України) [4, с. 489].

У процесі навчання курсу планувалося використання міжпредметних зв'язків з історією СРСР та суспільствознавством. На позитивну оцінку заслуговує те, що передбачалася робота учнів не лише з текстом підручника, але й Основного Закону, інших нормативно-правових актів.

Негативне ж ставлення до останньої рекомендації зумовлюється самим змістовним наповненням тогочасних порівнянь, наприклад, для того, щоб яскраво й переконливо засвідчити переваги соціалізму, радянський соціалістичний суспільний та державний устрій протиставлявся буржуазному, окремі факти, наведені вчителем, мали засвідчувати успіхи соціалістичних країн [5, с. 555].

Третій етап – 1976–1990 рр., так само, як і два попередні, пов'язується з прийняттям нової Конституції СРСР, проте, на відміну від них, відзначається запровадженням у середню школу нового правознавчого предмета – “Основи радянської держави та права”, який вивчався у 8-ому класі до 1986/1987 та у 9-ому до 1991/1992 н. р. Курс сприяв підготовці учнів до самостійного трудового життя, мав профілактичне значення щодо попередження вчинення правопорушень неповнолітніми [6, с. 261-262].

Четвертий етап – 1991–1994 рр. – знаменується початком становлення системи шкільної правової освіти незалежної України. Активну участь у поширенні правової освіти, формуванні нового змісту правознавства як науки і навчальної дисципліни брала Спілка юристів України, створена 1991 р. Істотну допомогу МОН України у підготовці юридичних кадрів і становленні правової освіти надавала Українська Асоціація викладачів права, утворена 1989 р.

П'ятий етап – 1995–1999 рр. Особливим у процесі розвитку і становлення шкільної правової освіти став 1995 р., коли Кабінетом Міністрів України прийнято Програму правової освіти населення й закладено основи безперервної правової освіти та визначено місце й роль школи у її реалізації. Значення Програми для розвитку шкільної правової освіти полягає у тому, що у загальноосвітніх навчальних закладах було запроваджено курс “Основи правознавства” як обов'язковий до викладання в обсязі 34 навчальних годин.

У загальноосвітніх школах I-III ступенів з 1995 р. було запроваджене обов'язкове викладання курсу “Основи правознавства”, який став фундаментом для створення системи правової освіти. Навчальний курс спрямований на формування в учнів необхідних знань і навичок для активної, свідомої участі в процесі життєдіяльності соціуму, для спілкування з різноманітними інституціями суспільства та держави. Розроблені українськими вченими програми з курсу “Основи правознавства” послідовно систематизували суму того матеріалу, який є конче необхідним для учнів. Ними була чітко обумовлена й структура навчального курсу, оскільки тематика підібрана таким чином, щоб її можна було реально опанувати протягом відведеного часу. Слід підкреслити, що основна увага була звернута не на вивчення тексту нормативно-правових документів, які з плином часу змінюються, а на опанування базових, “вічних” принципів і положень юридичної науки.

Зазначений шкільний курс правознавства, що вивчається в 9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів, орієнтовано на такі завдання: закласти основи системи правових поглядів і переконань учнів; ознайомити учнів з основами конституційного ладу України, дати початкові знання з цивільного, сімейного, трудового, кримінального та інших галузей права; поглибити знання учнів про походження, типи та форми держави, історію творення української державності; формувати навички правомірної поведінки, навчити учнів відповідно до норм права діяти в типових життєвих ситуаціях, виконуючи соціальну роль громадянина, глави чи

члена сім'ї, робітника, фермера, підприємця, студента чи учня, власника майна тощо; виховувати в учнів переконання в необхідності суворого дотримання законів, непримиренності до протиправної поведінки; виробляти в школярів уміння аналізувати суспільно-політичні події в Україні та світі, спираючись на знання з теорії та історії держави і права, користуватися вітчизняними нормативними та міжнародно-правовими актами, різноманітними джерелами права, юридичною літературою [2, с. 5].

Шостий етап – 2000–2008 рр. Важливим актом, який відіграв роль каталізатора у процесі розвитку правової освіти, став Указ Президента України 2001 р. “Про Національну Програму правової освіти населення”. Мета документу – підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права. Серед завдань Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 р., що також була прийнята у цей час, вказувалося на необхідність розроблення нового змісту правознавчих дисциплін, які викладаються у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, створення нового покоління підручників, навчально-методичних посібників, дидактичних, інформаційних засобів навчання.

У зв'язку з прийняттям вказаних документів, а також Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), Національної доктрини розвитку освіти, Концепції профільного навчання у старшій школі на МОН України, Міністерство юстиції, АПН, Інститут педагогіки, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України покладалася розробка нових навчальних програм правової освіти для загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів. 2001 р. розроблено нову програму курсу “Основи правознавства”, що стала вдосконалим варіантом попередніх насамперед в аспекті адаптації змісту до вікових особливостей учнів. “Практичне право” викладалося в Україні як курс за вибором для учнів 8-го класу, причому з кожним роком кількість навчальних закладів, які обирали цей предмет для вивчення, значно збільшувалася.

Сьомий етап починається 2009 р. й триває досі. Він пов'язується з виробленням принципово нових підходів до організації та здійснення шкільної правової освіти в Україні, що детермінується передусім переходом до функціонування старшої школи як профільної. Відтак, з 2009/2010 н. р. у загальноосвітніх навчальних закладах введено “Правознавство. Практичний курс”, який, починаючи з 2010/2011 н. р., набуває статусу обов'язкового й вивчається у 9-ому класі. Новий курс, вказує О. Пометун, стає важливою складовою системи правової освіти учнів загальноосвітньої школи. Його програма частково “розвантажує” базовий і профільний курси правознавства в старшій школі, допомагаючи не тільки засвоєнню учнями певних базових понять, а й формуванню в них інтересу до правознавства як науки, до права як системи норм, поваги до закону та прагнення до правомірної моделі поведінки [7, с. 7].

На нашу думку, в сучасній Україні фактично закладено фундамент для створення системи шкільної правової освіти, починаючи з дошкільного віку. Так, у дошкільних виховних закладах дітям надаються початкові знання про норми поведінки, звички щодо їх виконання, виховується повага до батьків, вихователів, ровесників, людей похилого віку тощо. У початковій школі запроваджуються елементи правової освіти

до інших предметів. Так, наприклад, пропонується учням читати та обговорювати тексти з вітчизняної історії права, Конституції України, про повагу до людини, її честі та гідності тощо. У основній та старшій – викладаються окреслені нами предмети. Все це дає підстави говорити в перспективі, закріпивши на концептуальному та науковому рівні, про складання системи безперервної шкільної правової освіти в Україні [1, с. 7].

Що стосується розвитку вищою юридичної освіти, то можна зазначити наступне. За рік до проголошення незалежності, у 1990 р., на території України працювало шість ВНЗ з надання юридичної освіти. Всі вони перебували у державній власності й навчали студентів праву за затвердженими ще у СРСР навчальними планами. У цей час за чисельним співвідношенням типи ВНЗ України поділялися таким чином: університетів з 7 одиниць у 1991 р. збільшилося до 30 у 1996 р.; кількість академій зросла з 2 до 7; інститутську правову освіту у кінці етапу можна було здобути щонайменш у 16 установах; ВНЗ органів внутрішніх справ України надавали юридичну освіту у 7 закладах. Усього кількість ВНЗ України, які надавали юридичну і правову освіту, станом на 1996 рік, зросла на 85% у порівнянні з відомостями за 1991 р. За формами власності переважали державні ВНЗ – 54,71% від загальної кількості над приватними ВНЗ – 45,2%.

З кінця червня 1996 р. і до 2000 р. включно відбулося впровадження основних положень прийнятої в Україні Конституції у життя. Приймався великий обсяг законів, актів Кабінету міністрів України, правових документів органів місцевої влади. Це підсилювало інші чинники, що ще раніше рекламували юридичну професію серед населення, і прискорило формування громадської думки про надлишковий рівень її престижу. На завершення цього етапу (2000 р.) університетів стало 37, академій – 11, інститутів – 18, ВНЗ органів внутрішніх справ – 9. Таким чином, ВНЗ, у порівнянні з 1991 роком, збільшилася на 88%. Крім того, у цей час, порівнюючи з 1996 р., ВНЗ державної форми власності збільшалося на 6,19%, а приватних поменшало на 6,14%, і склало 60,93% і 39,06% відповідно.

Невеликим за часом, але важливим за подіями для юридичної освіти був етап її розвитку, який охоплював початок 2001 – 17 січня 2002 рр. включно. Факт затвердження Кабінетом міністрів України 10 квітня 2001 р. “Програми розвитку юридичної освіти в Україні до 2005 року” [7] засвідчив незадовільний стан цього феномена у вітчизняному суспільстві і потребу здійснення конкретних дій щодо його вдосконалення. При цьому, прийняття через 10 місяців після цієї події Закону України “Про вищу освіту” надало можливість організаторам вищої юридичної і правової освіти застосовувати положення документа, перебудувати і вдосконаливати навчальний процес з підготовки юристів і правознавців. Тим часом упродовж описаних подій кількість ВНЗ України з підготовки фахівців у галузі права істотно не зросла. Станом на 2002 р. університетів нараховувалося 43, академій – 13, інститутів – 15, ВНЗ органів внутрішніх справ – 9, усього – 80 навчальних закладів. На кінець досліджуваного періоду частка приватних ВНЗ зменшилася на 1,64%, а бюджетних зросла на 1,04%, що у підсумку склало 38,02% і 61,97% відповідно. Окрім цього, слід наголосити на тому, що інститутська правова освіта була на 80% представлена закладами недержавної форми власності [7, с. 68-70].

Враховуючи ці позитивні тенденції, на жаль так і не було затверджено галузевого стандарту з правознавства. Рішучим кроком у цьому напрямку стала конференція

“Удосконалення юридичної освіти в Україні: засадничі підходи” 25-26 квітня 2013 р. в м. Харків, проведена з ініціативи Міністерства освіти і науки України, Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, Української правничої фундації.

Метою конференції було опрацювання засадничих підходів стосовно вдосконалення вищої юридичної освіти в Україні відповідно до європейських стандартів.

На конференції були обговорені питання: про основні виклики у сфері юридичної освіти, зокрема, шляхом презентації результатів дослідження стану юридичної освіти та науки в Україні, здійсненого у 2009–2010 рр., формування Галузевого стандарту юридичної освіти; оцінювання якості юридичної освіти; гарантування якості випускників правничих шкіл відповідно до Галузевого стандарту юридичної освіти. Для участі в роботі конференції були запрошені декани та ректори юридичних шкіл, загалом близько 70 осіб. Серед них такі провідні юридичні школи як Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет “Одеська юридична академія”, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Федьковича, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Ужгородський національний університет, Київський університет права НАН України та ін.

Таким чином, перед вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом “Правознавство”, стоїть завдання не лише забезпечити студента професійними знаннями юриста, але й сформувати низку професійно значущих та соціально необхідних особистісних якостей правознавця (*фахових компетенцій* правника). Їх зміст та перелік залежить від класів професійних завдань, які входять до видів діяльності правознавця у тій чи іншій галузі юридичної професії.

В межах узагальненого об’єкта професійної діяльності юриста, поряд з консультативними, правоохоронними, правозахисними, експертно-аналітичними професійними функціями, необхідно виділити правопросвітницькі і правовиховні завдання, які вимагають фахових компетенцій у сфері науково-педагогічної та право просвітницької роботи.

Зазначимо, що навчальні програми підготовки студентів спеціальності “Правознавство” практично всіх вищих навчальних закладів України, які надають відповідні освітні послуги, передусім, орієнтовано на формування компетенцій у сфері класичної практично-прикладної діяльності правника: суддя, адвокат, прокурор, нотаріус, юрисконсульт. Що є логічним, бо забезпечує конкурентоспроможність випускника на ринку праці, де потенційний роботодавець, зазвичай, акцентує увагу на тих його знаннях та вміннях, які відповідають традиційній професіограмі юриста. Відповідно, у ВНЗ формування науково-педагогічних, правопросвітницьких компетенцій вважається другорядним; як правило, все обмежується викладанням короткого спецкурсу з педагогіки та психології на молодших курсах, а також методології наукових досліджень на магістерському рівні навчання [1, с. 104-108].

В зв’язку з прийняттям нового Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII докорінно змінюється вся система управління у сфері вищої освіти.

Зокрема, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки розробляє та затверджує стандарти вищої освіти та стандарти освітньої діяльності за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Ці зміни дають підстави вважати, що вже найближчим часом буде створено та затверджено галузевий стандарт вищої освіти з правознавства, що стане суттєвим кроком вперед для розвитку і вдосконалення правової освіти в Україні.

Використані джерела:

1. Андрусишин Б. І. Новітні методики викладання у правничій школі як засіб вдосконалення правової освіти / Б. І. Андрусишин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18: Економіка і право: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 22. – С. 104-115.
2. Андрусишин Б. І. Становлення та розвиток шкільної правової освіти / Б. І. Андрусишин // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 3-15.
3. Гуз А. М. Еволюція шкільної правової освіти України у другій половині XIX – XX ст. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/
4. Педагогическая энциклопедия в четырех томах. Том второй [Текст] / И. А. Каиров (глав.ред.), Ф. Н. Петров (глав. ред.), Е. И. Афанасенко, А. И. Богомолов, Н. К. Гончаров, Б. П. Есипов, Ф. Ф. Королев (зам глав. ред.) и др. – М. : Издательство : Советская энциклопедия, 1965. – 911 с.
5. Педагогический словарь : в 2 т. Том первый [Текст] / И. А. Каиров (глав. ред.), Н. К. Гончаров (зам глав. ред.), Н. Д. Казьмин, Ф. Ф. Королев, А. И. Маркушевич, А. А. Смирнов. – М. : Изд-во Академии Педагогических наук РСФСР, 1960. – 775 с.
6. Ильина Т. А. Педагогика: курс лекций : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов [Текст] / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 496 с.
7. Правознавство. Практичний курс : метод. посіб. для вчителів загальноосвіт. шк., які викладають курс у 9-ому кл. [Текст] / О. Пометун, Т. Ремех, Л. Пилипчатіна ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Логос, 2009. – 176 с.
8. Чичко В. Н. Про організацію уваги студентів-юристів на лекціях / В. Н. Чичко // Правовий часопис Донецького університету. – 2001. – № 1 (6). – С. 65-70.

Кумков Д. Л. Развитие правового образования современной Украины: историко-правовой аспект.

В статье определены этапы развития и становления правового образования в Украине.

Ключевые слова: правовое образование, этапы развития и становления, правовой курс.

Kumkov D. L. The development of modern Ukraine legal education: historical and legal aspects.

The article defines the stages of development and formation of legal education in Ukraine.

Keywords: legal education, etapy development and formation, the legal rate.